

.....
видано декілька постанов щодо самого розміщення спец переселенців, „ураховуючи досвід відправки перших груп”. В цих документах наводилися вказівки щодо того, кого вивозити (в першу чергу працеспроможних членів родини), як мають працювати перевальні пункти, медично-санітарні частини, розміщення, забезпечення тощо. Окремо вказувалися розміри поселень, які не мали бути меншими 20 дворів або більшими за 100, мали знаходитися за межами районів суцільної колективізації, по можливості якнайдалі від залізничних, шосейних або водних шляхів, на землях гіршої якості.²³

Цікавим є той факт, що ще 8 лютого того ж року Сибкрайвиконком розіслав місцевим окрвиконкомам телеграму, у якій закликав не забирати все майно у порядку відчуження в тих, хто підлягає переселенню на Північ. Пояснюючи це тим, що новоприбулим треба селитися у необжитих районах, для чого їм необхідний господарський реманент, продовольчі запаси, теплі речі тощо, а основні затрати лягають на місцевий бюджет...²⁴ Тобто, як бачимо, місцева влада була зобов'язана значну частину своїх ресурсів відвести на забезпечення поселенців продовольством, фуражем, підводами для транспортування до місць призначення, охороною. З округів, куди прибували ешелони з спецпереселенцями, надходили повідомлення про жалюгідний стан у прибулих засобів пересування, скарги на те, що у місцях висилки гарних коней та худобу замінювали на „кляч”, не вистачало саней та підвід, ті, які привозилися з переселенцями, нерідко були недоукомплектовані. Не треба забувати, що транспортні засоби місцевої влади були задіяні у господарстві, яке теж мало „давати план”, тому нерідко під час перевезення засланців на станції залишали все привезене майно, бо транспорту вистачало тільки на перевезення людей, подекуди візники за час поїздки згодовували коням весь запас сіна та фуражу, призначений для годівлі робочої худоби на місці призначення, після чого в поселеннях відбувався її масовий падіж.²⁵

Після прибуття на місце призначення співробітники НКВС сортували виселених куркулів. Деякі з них звільнялися, деякі направлялися до таборів ГУЛАГу, та більшість залишалася на спецпоселенні. На переселених дивилися винятково як на майбутню робочу силу у районах майбутнього господарського освоєння. Звідси відхилення розгляду прохань працеспроможних куркулів про те, щоб не виселяти їх до віддалених районів, та деяка ліберальність, якщо прохання надходило від непридатних до праці осіб. У 1931 р. Г. Г. Ягода дав наказ залишати дітей спецпереселенців до 10 років та літніх людей старших 65 років родичам або знайомим, які виявили бажання їх утримувати. Незважаючи на те, що і після 1931 року люди подовжували надходити до „куркульської висилки”, чисельність наявних спецпереселенців була значно менша кількості відправлених туди. Ця різниця виникала через високу смертність під час транспортування та в перші роки життя на новому місці, а також через масові втечі. Частина засланих приєднувалася після втечі до різних угруповань, чим завдавала клопоту як місцевому населенню, так і місцевому керівництву.²⁶

Розкуркулювання було підкорене основному завданню – прискорити процес колективізації. Це не заперечувалося і в офіційних документах. Так у таємній інформації ДПУ від 15 квітня 1931 р. прямо сказано, що щойно проведена операція по ізоляції «контрреволюційного селянства» наочно довела що варто лише арештувати куркуля, як починається масовий наплив добровольців до колгоспів.²⁷ Сам же механізм реалізації рішень, пов'язаних з спец переселенням, мав величезні негативні наслідки: соціальні, політичні, моральні. Так, за даними офіційної історіографії переселення, на господарче облаштування та обслуговування колишніх куркулів у 1930-1932 рр. держава відпустила біля 250 млн. крб., тобто біля 1 тис крб. на одне господарство, а кошти, вилучені за одне глитайське господарство, складали у середньому 564,2 крб. Те, що витрати на спецпереселенців перевищували вартість отриманого майна радянське керівництво кваліфікувало як прояв гуманності радянської держави.²⁸

Отже, як ми можемо бачити, спеціальна програма колонізації районів куркульської висилки не була розроблена. Накази вищого керівництва механічно визначали: де, як і скільки треба ліквідувати господарств та кого куди виселити. Для того, щоб перешкодити втечам спецпереселенців, для колонізації обирали найглухіші та віддалені від шляхів та

.....
поселень місцевості, що перешкоджало господарським зв'язкам цих земель. Не дивно, що колонізовані землі пустіли, як тільки розкуркулені отримували право виїзду з районів висилки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Стецовский Ю.И. История советских репрессий. – М., 1997; 2. Сергійчук В. Українізація Росії. – К., 2000;
3. Земсков В.Н. „Кулацкая ссылка” в 30-е годы // Социологические исследования. – 1991. - №10. – С.3-21;
4. Ивницкий Н.А. Коллективизация и раскулачивание (начало 30-х годов). – М., 1996 ; 5. Спецпереселенцы в Западной Сибири. 1930 – весна 1931г. – Новосибирск, 1992; 6. Земсков В.Н. „Кулацкая ссылка” в 30-е годы // Социологические исследования. – 1991. - №10 . – С. 3; 7. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф.1301. – Оп.6. – Спр.27. – Арк.3; 8. Стецовский Ю.И. История советских репрессий. – М., 1997. – Т. 1. - С. 49;
9. Сергійчук В. Українізація Росії. – К., 2000. - С. 270; 10. Постановление ЦИК и СНК СССР „О мероприятиях социалистического переустройства сельского хозяйства в районах сплошной коллективизации и по борьбе с кулачеством” // Известия. – 1930. - 2 лютого; 11. Васильев В., Виола Л. Коллективизация и крестьянское сопротивление на Украине (ноябрь 1929 – март 1930 гг.) – Винница, 1997. – С. 278; 12. Коммунизм. Терор. Человек. - Дискуссионные статьи на тему «Чёрной книги коммунизма». - К., 2001, - С. 20; 13. ДАВО. – Ф. Р-595. – Оп.11. – Спр.35. – Арк.15-16; 14. Коммунизм. Терор. Человек. - Дискуссионные статьи на тему «Чёрной книги коммунизма». - К., 2001, - С.22; 15. Спецпереселенцы в Западной Сибири. 1930 – весна 1931г. – Новосибирск, 1992. – С. 8; 16. ДАВО. - Ф. П-33. - Оп.1. - Спр.1013 – С.29; 17. Там само. – С. 34; 18. Дугин А.Н., Малыгин А.Я. Солженицын, Рыбаков: технология лжи // Военно-исторический журнал. – 1991. - №17. – С. 72; 19. Політичні репресії на Поділлі (20-30-і роки ХХ ст.). – Вінниця, 1999. - С. 14; 20. Плахотний Н. „Святое дело”// Труд, - 1989. – 7 грудня; 21. Стецовский Ю.И. История советских репрессий. – М., 1997. – С. 65; 22. Спецпереселенцы в Западной Сибири. 1930 – весна 1931г. – Новосибирск, 1992. – С. 14; 23. Ивницкий Н.А. Коллективизация и раскулачивание (начало 30-х годов). – М., 1996. – С. 153; 24. Спецпереселенцы в Западной Сибири. 1930 – весна 1931г. – Новосибирск, 1992. – С. 35; 26. Там само. – С. 13; 26. Земсков В.Н. „Кулацкая ссылка” в 30-е годы // Социологические исследования. – 1991. - №10. – С. 7; 27. Ивницкий Н.А. Коллективизация и раскулачивание (начало 30-х годов). – М., 1996. – С. 191; 28. Спецпереселенцы в Западной Сибири. 1930 – весна 1931г. – Новосибирск, 1992. – С. 12.

Ю.С. Степанчук

СТАНОВИЩЕ ПРОФСПІЛКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ В ПЕРШІ РОКИ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Проблема діяльності масових громадських організацій, зокрема профспілок, в радянській Україні є досить актуальною, особливо в умовах розбудови незалежної української держави, коли йде пошук шляхів для створення демократичного громадянського суспільства.

Історіографія діяльності профспілкового руху, що тісно пов'язана з історією соціальних змін і політичних процесів в Україні, розпочала своє формування ще у 1920-ті роки і активно продовжується в наш час. На думку окремих сучасних історіографів, її можна поділити на три етапи. Перший охоплює 1920-ті – першу половину 50-х рр.; наступний – другу половину 1950-х – 80-ті рр.; сучасний – розпочинається з 1991 року.¹

На першому етапі результати та перспективи більшовицьких суспільно-політичних та економічних перетворень зумовили появу цілої низки як спеціальної, так і публіцистичної літератури. Авторами деяких перших праць були люди, котрі у свій час пройшли стару школу статистично-облікової або науково-дослідної роботи. Їх публікації відрізняється високим науковим стилем. Основну ж масу літератури, що відноситься до першого історіографічного періоду, складають агітаційно-пропагандистські брошури, авторами яких були нерідко самі учасники профспілкових організацій. За приблизними підрахунками А.М. Панфілової, лише за період з 1923 по 1930 р. з питань профспілкового руху вийшло 2714 книг, брошур, збірників, статей, спогадів.² Ці праці водночас заклали підвалини догматичних підходів у висвітлення історії профспілкового руху в Україні, які ще довго панували у середовищі офіційної історичної науки. Ряди цифр, відсотків, показників росту, як правило,

були відірвані від життєвих проблем пересічного представника будь-якої профспілкової організації. На довгі роки місце реальної особистості, людини-господаря заступить безликий радянський профактивіст, який стоїть в авангарді утопічного світлого майбутнього.

Висвітлення діяльності тих чи інших профспілкових організацій не було збалансованим. Значно більше публікацій того періоду присвячені діяльності представників промислової галузі, транспорту, зв'язку, менше розумової праці. Це пояснюється неоднаковою, з точки зору більшовицьких лідерів, суспільно-політичною роллю різних профспілкових організацій та, головне, ефективністю реалізації через них більшовицької ідеологічної доктрини.

З кінця 30-х років прослідковується певний спад інтересу до історії профспілкового руху. Число опублікованих праць було незначним. Це, як правило, окремі брошури навчально-методичного характеру, кількість сторінок яких рідко перевищує п'ятдесят.

З початком 50-х років помітно посилюється увага до діяльності профспілкових організацій як з боку журналістів, так і істориків партії. В цей період з'являються перші узагальнюючі наукові праці. Незважаючи на те, що всі вони „доводять” роль партійного керівництва у роботі профспілкових організацій, в них вже зроблено ряд теоретичних висновків та узагальнень, поставлені нові проблеми. Але більшість цих досліджень написана на загальносоюзних матеріалах, де дуже поверхово зосереджена увага на розвитку профспілок в Україні.

Першою дослідницькою працею з історії профспілок України стала книга А.Слущького та В. Сидоренка.³ Хоча вона й носила публіцистичний характер, в ній зроблено корінний перелом у висвітленні проблем історії профспілкового руху в країні, зокрема в питаннях щодо ролі окремих партійних лідерів у роботі профспілок.

Радянська історіографія доводила, що профспілкові організації – це „передавальний пас від влади до мас”, змальовувала їх у нерозривній єдності із комуністичною ідеологією, партією та натхненною дармовою працею. Саме під таким кутом зору змушені були розглядати профспілкові організації радянські дослідники до початку 1990-х років. Лише падіння радянської імперії зумовило процес деміфологізації цих важливих для суспільства об'єднань громадян. Нові умови перебування історичної науки сприяли появі об'єктивних і неупереджених досліджень з даної проблеми. Питання діяльності профспілок у період формування тоталітарної системи висвітлюють у своїх працях такі українські вчені як В.М.Даниленко⁴, Г.В.Касьянов, С.В.Кульчицький⁵, В.Ф.Кондрашов⁶, О.М.Мовчан⁷, В.Ф.Цвях⁸, А. Шаблій⁹ та ін.

Завдання даного повідомлення вбачається в тому, щоб з'ясувати об'єктивне становище профспілкових організацій України на початку 20-х рр. та показати реальне місце профспілок у суспільно-економічних планах більшовицького режиму.

У одній із своїх праць, присвячених міжвоєнному періоду нашої історії, С.В.Кульчицький на прикладі гострого протистояння між Леніним і Троцьким показує, наскільки важливими були профспілкові організації для більшовицького режиму.¹⁰ Більшовики будь-якою ціною намагалися втримати під своїм контролем робітничі маси, майже насильно згуртовані навколо „оновлених” профспілок. „Завдання полягає в тому, – йшлося на X з'їзді партії – щоб ще більше завоювати для радянської держави ці масові безпартійні організації, де могли б перебувати робітники різних політичних поглядів, грамотні і неграмотні, віруючі і невіруючі....”¹¹ А через дуже короткий час після цього з'їзду в Україні ініціюється проведення „тижнів професійного руху”. Це не були заклики профспілкових лідерів до боротьби пролетаріату за свої права, підвищення заробітної плати чи покращення умов життя і праці. „Основним завданням „тижня” є те, щоб відірвати кожного члена профспілки від його другорядних завдань і посвятити його в ті завдання, які ставить перед собою професійний рух...”¹² Завдання були нагальні і практичні: робота спілок повинна бути зорієнтована на залучення широких робітничих мас до активної діяльності по відновленню економічної могутності країни.

Проте повною несподіванкою для більшовиків стали масові добровільні виходи

Серія: ІСТОРІЯ

робітників різних галузей промисловості із профспілкових організацій. Падіння чисельності членів профспілок спостерігалось по всіх губерніях тодішньої України, незалежно від того належали вони до промислових чи аграрних. На VI Всеукраїнській конференції КП(б)У відзначалося, що „... профспілковий рух настільки виснажений, що ми фактично втратили можливість проводити комуністичний вплив на робітничі маси...”¹³

Пік масових виходів припадає на другу половину 1922 р. Якщо в липні 1921 р. членством у профспілках України було охоплено 1.473.682 чол., то у жовтні 1922 р. – 794.350 чол. За п'ятнадцять місяців кількість членів союзів зменшилася на 46 %.¹⁴

У нижченаведеній таблиці розміщені дані кількості членів галузевих професійних спілок України станом на 1 жовтня 1921 та 1 жовтня 1922 р.¹⁵

№	Профспілки	1921 р.	1922 р.
1.	С/г робітників	72512	52721
2.	Гірників	113925	85650
3.	Металістів	107143	92857
4.	Шкіряників	24272	15003
5.	Хіміків	17351	17400
6.	Цукровиків	40497	20054
7.	Харчовиків	69734	42461
8.	Текстильників	6777	7134
9.	Шевців	15635	6081
10.	Друкарів	13143	8603
11.	Паперової пром.	1653	1184
12.	Деревообробної пром.	21936	8541
13.	Будівельників	54185	16470
14.	Залізничників	207896	126175
15.	Водного транспорту	31339	13462
16.	Місцевого транспорту	29275	17413
17.	Народного зв'язку	37199	18998
18.	Радторгслужбовців	188382	85573
19.	Медсанпраці	106664	54688
20.	Освіти і мистецтв	156988	77064
21.	Комунального госп.	37010	20887
22.	Народного харчування	21024	5931
	Всього	1370540	794350

Причини різкого скорочення профспілкових організацій не приховувалися. Серед таких мотивів як тяжка економічна криза, голод в Україні влада констатувала і введення нової економічної політики. Це є свідченням того, що більша частина промислового пролетаріату України була не лише тісно пов'язана з сільським господарством, а й прагнула до заможнішого життя через дозволена приватну торгівлю. До цих об'єктивних причин можна додати і те, що в липні 1921 р. відбувся перехід від обов'язкового членства у профспілках до добровільного. Ідеї НЕПу, які поступово охоплювали суспільство, на відміну від командних методів часів військового комунізму, були природними і зрозумілими для більшості населення України.

Проте через деякий час влада не лише зуміла впоратися із профспілковою кризою, а й змінити організаційну структуру профспілкових організацій. Вони були перебудовані за виробничо-галузевим принципом. Усі працюючі на одному підприємстві або в установі, незалежно від професії, об'єднувалися в одну галузеву спілку. Вступ до спілки не був чітко обумовленим, що давало можливість її керівникам приймати до організації цілі трудові колективи без особистої згоди на те їх членів. На середину 1924 року за допомогою різних

адміністративних методів в Україні нараховувалося 24 галузеві спілки, які об'єднували 1 млн. 174 тис. працівників. Найчисельнішими з-поміж них були спілки індустріальної галузі – 50.8 %.¹⁶

До середини 20-х рр. профспілковий рух лише набував потрібного владі розмаху. На IX з'їзді КП(б)У, що відбувся у грудні 1925 р., продовжується формулювання не гарантій соціального захисту трудящих, а завдань і обов'язків останніх як членів профспілкових організацій.

Формуючись на засадах добровільних масових громадських організацій, – і замість того аби безпосередньо займатися соціальним захистом своїх членів та лобіюванням їхніх виробничих інтересів, профспілки України поступово перетворюються у слухняних виконавців соціально-економічних програм більшовицького уряду.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Коцур В.П., Коцур А.П. Історіографія історії України. – Чернівці, 1999. – С. 315; 2. Панфилова А.М. Советские профсоюзы в историографии 1917-1930 гг.- В сб. „Очерки по историографии советского общества”.- М., 1967. – С. 245; 3. А. Слущкий та В. Сидоренко. Профсоюзы Украины после победы Великого Октября. – К., 1961; 4. Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицкий С.В. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки. – К., 1991; 5. Кульчицкий С.В. УСРР в добу нової економічної політики (1921-1928 рр.). – К., 1995; 6. Кондрашов В.Ф. Створення та діяльність профспілки сільськогосподарських робітників України (1920-1931 рр.) // 90 років виникнення масового профспілкового руху в Україні: Матеріали наук. конференції “Профспілковий рух в Україні: актуальні проблеми, теорії історії і сучасності”, присвяченої 90-річчю виникнення масового профспілкового руху в Україні. – К., 1996; 7. Мовчан О.М. Професійні спілки сільськогосподарських робітників України у перше десятиліття радянської влади // Сутність і особливості нової економічної політики в українському селі. – К., 2000; 8. Цвих В. Профспілки. Від „школи комунізму” до соціального партнерства. // Віче. – 2002. - № 1; 9. Шаблій А. Профспілки особливого призначення // Пам'ятки України. – 1999. - № 2; 10. Кульчицкий С.В. УСРР в добу нової економічної політики (1921-1928 рр.). – К., 1995. – С. 98; 11. О роли и задачах профсоюзов. X съезд РКП(б), 8-16. III. 1921 г. КПСС в резолюциях., - М., 1970. - Т.2, – С. 231; 12. Неделя профдвижения // Коммунист. – 1921. – 27 марта; 13. Бюллетень VI Всеукраинской конференции КП(б)У. 9-13 декабря. 1921 г. - Харьков, 1921. - С. 111; 14. Борисов Л. Численность и состав союзов Украины. // Вестник профдвижения Украины. -1924. - № 41. - С. 32; 15. Україна. Статистичний щорічник на 1928 рік. – Харків, 1928. – С. 255; 16. Второй съезд профсоюзов Украины. 3-8 ноября 1924 г.: Стенографический отчет. – Харьков, 1924. – С. 15.

О.П. Ресит

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В ПЕРІОД ПЕРШОЇ І ДРУГОЇ СВІТОВИХ ВОЄН: СПРОБА ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Історія незрідка дарує науковцям можливість проведення паралелей, пошуку асоціацій між окремими, часом доволі віддаленими хронологічно подіями. Клію ніби дає уроки, повторюючи деякі історичні сюжети (хоча і з певними змінами), та людство вперто не бажає їх засвоювати. При цьому замість того, щоб засісти за підручник з історії, воно знову і знову береться за зброю.

XX століття двічі вибухнуло світовими війнами, в результаті яких у тодішньому світоустрої відбулися кардинальні зрушення. Свідомо оминаючи все розмаїття проблем, пов'язаних з I та II світовими збройними конфліктами, визначимо об'єктом даної розвідки українське питання: його міжнародний статус, ідеологічне й організаційне оформлення, засоби реалізації та реальні наслідки.

Не претендуючи на повноту висвітлення цієї багатопланової теми, зупинимося на ключових її елементах.

Привабливе геостратегічне становище України робило її предметом зазіхань з боку різних держав задовго до XX ст. Однак в епоху імперіалізму її значення особливо зросло: економічний потенціал, географічне місцезнаходження визначили українським етнічним територіям роль “яблука розбрату.”

Так, президія Пангерманського союзу у серпні 1914 р. серед інших завдань